

Hvad skal manden hedde?

Lidt om tilnavne i Hundborg herred 1650 - 1800

Af TORSTEN BALLE

FOR NOGLE ÅR SIDEN spurgte en gammel kone mig om en piges navn. "Frk. Andersen", sagde jeg. Hun gentog spørgsmålet, og jeg gentog svaret, for jeg troede, at hun ikke havde hørt det. "Ja, men hvad hedder hun?" sagde den gamle helt ulykkelig. Så forstod jeg hende. Efternavnet var for hende noget upersonligt, et forklarende tillæg til det egentlige navn, fornavnet, og det slog mig, at hendes opfattelse var historisk rigtig.

På oldtidens runesten, i sagaer og i sagn nævnes folk tit ved fornavnet alene, aldrig alene med et efternavn. Lige så lidt, som man kunne sige kong Lam, kunne man tale om marsk Hvide, biskop Sunesen eller sekretær Grammaticus. I middelalderens folkeviser er det også fornavnet, der dominerer, og langt op i tiden var det almindelig skik at kalde præster med titlen hr. og fornavn, også i kirkebøgerne. 1641 stod mester Sveder i Thisted, hr. Oluff i Hillerslev og hr. Jens i Sønderhå som faddere i Skjoldborg kirke ved en præstesøns dåb.

Længe blev da også kun fornavnet (fornavnene) nævnet, når et barn blev døbt. Først efter 1828, da en forordning påbød, at alle børn ved dåben skulle have et efternavn, blev det anderledes. Fornavnet var jo også som regel tilstrækkeligt kendemærke for børn, så længe de var små og sjældent kom udenfor hjemmets område. Det skete dog, at det ikke slog til. De to første drenge i et ægteskab skulle jo helst kaldes op efter deres farfader og morfader, og hvis disse to havde samme fornavn, kunne det ikke undgås, at to brødre kom til at hedde ens. Det var især navnet Christen, man kunne træffe to gange blandt drengene i et hjem. En femtedel af alle mandspersoner hed jo sådan, og der var derfor store chancer for, at børn af to Christen'er kunne finde hinanden. De to små Christen'er, der kunne komme i et sådant ægteskab, måtte man i omtale og i tiltale kunne holde ude fra hinanden, og man føjede derfor et eller andet kendemærke til deres fornavn. Man kunne kalde dem *Stuer Kræjsten* og *Bette Kræjsten*, men man kunne også give dem de opkaldtes tilnavn med, så de blev kaldt *Kræn Wollesen* og *Kræn Ajsen*. Af pigenavne var det Maren og Anne, der var mest udsat for at få Stuer eller Bette heftet til sig, for Maren hed en fjerdedel og Anne en femtedel af alt kvindekøn, og det var derfor ikke så sjældent, at to bedstemødre Maren eller Anne skulle kaldes op i en familie.

Børn med andre fornavne kunne i almindelighed klare sig uden tilnavne, til de blev så store, at de kom meget ud mellem byens og slægtens børn. Så blev det også nødvendigt at give de fleste af dem tilnavne for at undgå forveksling, for der var kun få fornavne i brug. Godt 60 pCt. af drengene hed Christen, Peder, Jens, Niels eller Anders, og lige så stor en part af pigerne hed Maren, Anne, Karen eller Kirsten.

Hvis et fornavn kun blev båret af to børn i en by, kunne man klare sig med Stuer og Bette, som man gør endnu i skolerne, men var der flere, der var fælles om et fornavn, måtte der noget andet til. Nu havde hvert barn en

egenskab, som alle kendte, nemlig den, at det hørte til et bestemt hjem. Det var derfor nærliggende og i regelen også tilstrækkeligt at kendetegne et barn i omtale ved at nævne, hvilken familie, det hørte til. En familie i sin helhed kaldtes ved faderens navn: "*Nielses* va henn ve *Kræjstens*", og derfor kunne børn omtales som "*Nielses Jens*" og "*Sørens Maren*". At det var familien og ikke faderen alene, man tænkte på, viser udtrykkene *vo Niels* og *je Laust*, som også blev brugt af børn.

Sådanne navne kunne børn føre med sig over i den voksne alder, især hvis de var ugifte og blev hjemme. Hvis de stiftede hjem eller flyttede til en anden by, blev deres tilknytning til hjemmet svagere, og der opstod et nyt navneproblem: *Hvad skal manden hedde?*

Hvorledes dette spørgsmål blev løst, kan man se af kirkebøgerne. I dem og i retslige dokumenter måtte folk nævnes på en sådan måde, at man ikke kunne tage fejl af, hvem der var tale om. Det skete vel ikke altid. I Sjørrind kirkebog indførtes således 1704 som døbt "Sergeantens datter Maren". Det ville jo nok volde nogen vanskelighed at få udstedt dåbsattester efter sådanne indførsler, men så ubestemte er de heldigvis meget sjældent. I regelen nævnes ved et barns dåb faderen og oftest også moderen både med fornavn og et eller flere tilnavne. Når man går kirkebøgernes dåbslister igennem, kan man derfor se, hvilke tilnavne alle de folk, der havde børn, blev kaldt med. I fortegnelserne over de begravede kan man desuden finde barnløse folks navne, og man kan der træffe enkelte tilnavne, som ikke findes i dåbslisterne. Sådanne navne er taget med i de nedenstående optællinger. Derimod er de almindeligste tilnavne, *fadernavne* som Pedersen og Nielsdatter, ikke taget med, undtagen når de optræder som slægtsnavne, som de gør i vor tid. Et fadernavn kunne alle jo have, og langt de fleste findes da også engang imellem nævnt med deres fadernavn, selv om de havde andre tilnavne.

Tilnavnene er optalt sognevis efter de kirkebøger fra før 1800, der er bevaret. For tiden før 1700 er der kun kirkebøger fra Tilsted (fra 1649), Skjoldborg og Kallerup (fra 1641), Nøhå (fra 1651), Vang og Tvorup (fra 1688). Fra 1700 til 1800 er der kirkebøger fra alle sognene i Hundborg herred, dog begynder de for Sjørrind og Torsted først 1703 og for Hundborg og Jannerup først 1715. Skinnerup sogn og Thisted landsogn er ikke taget med, da dele af de to sogne hørte til Hillerslev herred.

A. Tilnavnemængden.

Af optællingen kan man få et begreb om, hvor stor en del af befolkningen, der blev kaldt med andre tilnavne end fadernavnene. Af de ægtefolk, kirkebøgerne nævner i dåbslisterne, var det

	1650-1700	1700-1750	1750-1800
mænd	35 %	48 %	66 %
kvinder	8 %	15 %	21 %

Af disse tal kan man se, at tilnavneprocenten gennem de 150 år var stærkt stigende. Det kunde tænkes at hænge sammen med en stigende folkemængde. Jo flere folk, der var i et sogn, jo større måtte mulighederne være for, at flere havde samme navn og derfor måtte have tilnavne. Der skulle da også være større tilnavneprocent i de store sogne end i de små. Om det er sådan, kan man se ved at beregne tilnavneprocenten for hvert sogn og sammenligne den med folkemængden.

Folketal 1801	Tilnavne pct. 1750-1800
Hundborg.....610	73
Sjørrind.....515	69
Skjoldborg.....403	63
Nørhå.....343	68
Vang.....292	61
Tilsted.....210	54
Jannerup.....165	55
Torsted.....150	71
Tvorup.....90	54
Kallerup.....74	61

For de fem største sogne er tilnavneprocenten i gennemsnit 68 %, i de fem mindste sogne 59 %. Denne forskel er ikke særlig stor, men tyder alligevel på, at en større folkemængde kan være årsag til mere udbredt brug af tilnavne. Af de små sogne har Torsted ganske vist en meget høj tilnavneprocent, men det kan til dels have sin grund i, at sognet kun består af en enkelt by, en af de største i herredet. De ca. 150 mennesker i sognet boede altså samlet på et snævert område. To mænd, der hed Jens Andersen, måtte her have tilnavne, medens de, hvis de boede i Jannerup sogn, kunne undvære dem, hvis de boede i hver sin af sognets to byer. Man kunde jo så sige Jens Ajsen i Jajerup og Jens Ajsen i Snejstrup.

Den stærke stigning i tilnavneprocenten i hele herredet fra 1650-1700 kan dog ikke alene skyldes en forøgelse af folketal. Fra 1700-750 var der som før nævnt kun 48 % af de optalte familiefædre, der havde tilnavne, men 1750-1800 66 %. Af de fem store sogne havde Hundborg allerede 1700-1750 en tilnavneprocent på 68, men i de andre fire var den i Sjørrind nede på 48 %, i Nørhå var den 44, i Vang 38 og i Skjoldborg endog 36, altså meget mindre end i de små sogne 1750-1800. Hvis folkemængden alene var bestemmende for tilnavneprocenten, skulle disse fire sogne i tiden fra 1700 til 1750 have haft færre indbyggere, end de små sogne havde i sidste halvdel af århundredet, og deres folkemængde skulle da mindst være fordoblet i tiden mellem 1700 og 1800.

Nu ved man ikke, hvor mange folk der var i herredet omkring 1700, men man kan let efter kirkebøgerne tælle, hvor mange familier med børn der var i hvert sogn i et bestemt tidsrum. Det viser sig da, at i de otte sogne (Hundborg og Jannerup er ikke talt med, da kirkebøgerne mangler fra 1700 til 1715) var der fra 1700 til 1750 597 familier med børn, fra 1750 til 1800 643 familier, d. v. s. *en forøgelse på 7,7 %*. Da der også mangler nogle tilførsler i kirkebøgerne i Skjoldborg-Kallerup og i Sjørring-Torsted før 1710, må forøgelsen endda være noget mindre.

Dette må betyde, at antallet af voksne, fast bosatte folk (og det var jo dem, der fik tilnavne) ikke er steget nær så

meget som tilnavneprocenten. I de otte sogne var der 1700-1750 259 familiefædre med tilnavne, 1750-1800 var der 415, *altså 60 % flere*, og dette kan altså ikke alene skyldes den stigende folkemængde. Der må være andre årsager.

Nu ved man, at faste slægtsnavne (og de fleste tilnavne var slægtsnavne) først kom i brug hos adelen i det 12. og 13. århundrede. Endnu 1526, da en forordning påbød, at alle adelige skulle antage faste slægtsnavne, havde 40 % af slægterne ikke noget sådant navn. Nu måtte de følge kongens bud, og i løbet af det næste århundrede begyndte de lærde og borgerne også at antage slægtsnavne. Det blev en mode, men denne mode var sikker ikke altid et udslag af forfængelighed. Også for andre end adelige var slægtsnavnene en praktisk fordel. De var nyttige ikke alene for de folk, der bar dem, men også for deres medborgere, og det var derfor naturligt, at man efterhånden begyndte at anvende efternavne som slægtsnavne, også når det gjaldt folk, der ikke selv havde bestemt, hvad de og deres efterkommere skulle kaldes.

Dermed var vejen banet for slægtsnavneskikkens udbredelse blandt jævne borgere og i bondestanden. På landet var det til at begynde med især de fornemste bondefamiliers medlemmer, de der omtales som seigneurs eller velfornemme mænd, der nævnedes med slægtsnavne, men senere bredte skikken sig til alle samfundslag, og dette er sikkert den vigtigste grund til, at tilnavneprocenten steg så stærkt.

Det er så bare et spørgsmål, om denne stigning, der jo er beregnet på grundlag af kirkebøgerne, svarer til de virkelige forhold. Det er nemlig muligt, at der gennem hele den tid, der her er tale om, blev brugt mange flere tilnavne, men at en del af disse navne af en eller anden grund ikke er kommet med hverken i kirkebøgerne eller andre steder. Man ved, at der lige fra oldtiden til vore dage har eksisteret tilnavne, som kendetegner personer på en rammende, men ofte noget nærgående måde, nemlig den slags navne, vi nu kalder øgenavne. I oldtiden og langt op i middelalderen brugte man uden skrupler sådanne navne, selv om konger og stormænd (Svend Tveskæg, Erik Lam, Henrik Skadelår, Karl den Skaldede, Margrethe Mulepose), men senere blev man mere fintfølelse og undgik hensynsfuldt at fæste dem på papiret. Man finder dog af og til beviser på, at de stadig blev brugt, f.eks. i reformationstidens stridskræfter (Poul Vendekåbe) og i litteraturen (Poul Finkeljokum og Mads Pandekage i Erasmus Montanus) og der er grund til at tro, at man i de jævne befolkningslag endnu i det 17. og 18. århundrede ligesom i oldtiden brugte den slags navne i almindelig omtale, uden at nogen blev forarget, altså måske med undtagelse af præster og andre "dannede" folk. Det er forståeligt, at disse pæne mennesker ikke fandt det passende at indføre så grimme navne i deres protokoller, men folk, der ikke havde andre tilnavne, måtte da indføres alene med fornavn og fadernavn. Enkelte gange er et øgenavn slumpet med. I Hundborg var 1730 Røde Christen fadder, i matriklen 1664 nævnes i Vester Vandet Niels Dovendreg og i en matrikelsafskrift fra ca. 1730 i Tilsted Peder Andersen Allarm.

Stigningen i tilnavneprocenten betyder måske bare, at øgenavnene, efterhånden som folk blev mere "dannede", udskiftedes med andre tilnavne, i hvert fald til pænere brug, og disse navne indførte præsterne så i kirkebøgerne.

B. Tilnavnestoffet.

De fleste tilnavne var nok oprindeligt personlige tilnavne, der var udtryk for en tilknytning mellem en mand og et erhverv (f.eks. Smed), en gård (Vestergård), et naturområde (Hede, Klit) el. a., altså egentlig kun stillings- og stedsbetegnelser, som måske ikke i almindelighed blev opfattet som en del af mandens navn. *Jens Smed* betød da blot smeden Jens, *Niels Vestergård* Niels i Vestergård. (Stednavne kunne i talesproget indtil vor tid også undertiden sættes foran fornavnet - *Østergaard Maren - Klit Per* —, og de udtrykker da et tilhørsforhold - Maren, som hører til i Østergård, o. s. v.).

Sådanne personlige tilnavne gik imidlertid tit i arv fra fædre (undertiden også fra mødre) til børn. Man må da kalde dem slægtsnavne; men det er tit meget svært at se, om et tilnavn er et slægtsnavn eller et personligt tilnavn. Jens Smeds søn Poul Smed kan have arvet smedenavnet efter sin fader, men han kan også selv have været smed. Og fordi en mand hedder Smed, er det ikke engang sikkert, at han eller nogen af hans forfædre har smedet mere end til husbehov. Han kan være kaldt op efter en mosters mand, eller han kan stamme fra Smedgårde i Tveds sogn. Der er derfor i det følgende ikke gjort forskel på personlige tilnavne og slægtsnavne.

De optalte 1243 kan deles i grupper efter deres oprindelige betydning. Langt de fleste, 732 navne eller 58,9 %, er

bebyggelsesnavne,

navne på gårde, huse og undertiden byer. Når de er anvendt som tilnavne, fortæller de noget om, hvor de folk, der bar dem, boede eller stammede fra.

De fleste af dem er gårdnavne og bynavne fra herredet og fra Hillerslev og Hassing herreder, og mange af dem er så almindelig kendte, at det er unødvendigt at omtale dem nærmere. Blandt de mindre kendte er en del navne på nedlagte gårde og på gårde, hvis navn er gået af brug. Nogle af disse navne bruges endnu som slægtsnavne, skønt det er over to hundrede år siden, de forsvandt som gårdnavne, og da der er mange, som gerne vil vide, hvor et slægtsnavn stammer fra, bringes der her en fortegnelse over alle de mindre kendte gårdnavne fra de tre herreder, der er fundet som tilnavne, med angivelse af, hvilken by de stammer fra. Nogle af dem kendes endnu som gårdnavne fra andre byer.

Arklit (Hundborg), *Brogård* (Sjørrind), *Brunshove* (Hundborg), *Frøkjær* (V. Vandet), *Grøngård* (Torsted, Skjoldborg), *Gurup* (Vang), *Hald* (Sjørrind, Hundborg), *Hellebjerg* (Tvorup), *Hestholm* (Hundborg), *Horsfald* (Hundborg), *Hulgård* (Torsted), *Håboel* (Nørhå), *Inte* (Vang), *Kandbjerg* (Hundborg), *Kappel* (Rær), *Kjeldgård* (Sjørrind), *Kjærgård* (Næstrup), *Kløvborg* (Tvorup), *Korsborg* (Vang), *Krog* (Hillerslev, Nørhå), *Krogsgård* (Vang), *Kubgård*, *Kågård* (Sjørrind), *Langgård* (Tvorup), *Landbo* (Hundborg), *Løfting* (Tilsted), *Mejlager* (Hundborg), *Morbjerg* (Vorupør), *Overgård* (Vang), *Piltoft* (Skjoldborg), *Rokkjær* (Tvorup), *Ryltoft* (Hundborg), *Rækkeby* (Vang), *Skurup* (Vang), *Trab* (Vang), *Tveder* (Vang), *Ulgård* (Skjoldborg), *Urbrand* (Visby), *Vadskjær* (V. Vandet), *Vig* (Ø. Vandet), *Åkjær* (Vang), *Åshøj* (V. Vandet). Navne som Morbjerg,

Rokkjær o. l. er måske egentlig ikke gårdnavne, idet de kan betyde ”ved Morbjerg, ved Rokkjær”, men det har mindre at sige her, hvor hensigten alene er at stedfæste navnet.

Fra de to naboherreder er der kommet 79 navne, nemlig 50 fra Hillerslev herred og 29 fra Hassing herred. Det tyder på at forbindelsen med Hillerslev herred har været størst, og det svarer til det forhold, at sproget i Hundborg og Hillerslev herred er omtrent det samme, mens det skiller sig tydeligt fra sproget i Hassing herred. At de to nordlige herreder i Ty i 1680'erne fik fælles tingsted, har sikkert ikke haft meget at betyde i den henseende, snarere er det fælles handelsforbindelser, der har spillet en rolle. Hillerslev herred var Norgeshandelens centrum, og både i Sjørrind, Torsted og Vang spores forbindelsen med denne handel. Pengestærke folk fra nord købte ofte gårde i disse sogne og besatte dem med slægtninge, hvis de ikke selv overtog dem. Desuden ligger købstaden Thisted centralt for de to herreders beboere. Der mødtes de på torvene og på markedspladsen såvel som i købmændenes gæstestuer, og mange handeler, fæstemål og bekendtskaber blev stiftet.

Indflydelsen fra nord er dominerende i Torsted, hvor 12 tilnavne stammer fra Hillerslev herred mod kun 2 fra Hassing herred, i Sjørrind (15 mod 3), Vang (3 mod 1) Tvorup (4-0) og Kallerup (2-0). I Tilsted er der lige mange navne fra nord og fra syd, (4-4), og det samme gælder Hundborg (3-3). I Jannerup er der ingen navne fra naboherrederne; i Skjoldborg er indflydelsen fra syd størst (7 navne fra Hillerslev, 13 fra Hassing herred) og endelig er der i Nørhå ingen navne fra nord, men 3 fra syd.

Disse tal giver måske også et vis t mål for, hvilke sogne der havde den rigeste forbindelse med omverdenen, sandsynligvis gennem handel. I det lille Torsted sogn er der mange udenherreds navne, og af de større sogne er det Sjørrind og Skjoldborg, der har overtaget, skønt Hundborg er det største. Når befolkningen i sogne som Hundborg og Vang synes at være mere stedbundet, hænger det måske sammen med, at de fleste ejendomme i disse byer langt op i det 18. århundrede hørte under herregårdene Ulstrup, Råstrup og Faddersbøl.

Fra Mors stammer kun 5 navne: *Alsted*, som findes i Hundborg, *Bassihave*, *Kiellergård* og *Skallerup*, der er kommet over Vildsund til Skjoldborg, og *Galtrup*, der forekommer i Tilsted og derfra kom til Nørhå. De nævnes kun en gang hvert sted.

Fra Refs herred stammer kun 9 navne, der dog med undtagelse af navnene *Dover*, *Kobberø* og *Sodborg* kun forekommer en enkelt gang, ligesom 2 navne, *Aggersborg* og *Gøttrup*, der er kommet fra Han herred. Fra dette herred stamiver kun et navn mere, bynavnet *Øsløs*, som kom til Vang og endnu findes der.

Et par navne har nok forbindelse med studehandelen, nemlig *Påkjær* (Harboøre) og *Haurvig* (Holmsland klit), og nogle flere kan også være kommet herop med studefolk og kræmmere, nemlig *Bredal* (Gudum), *Brunsgård* (Ferring), *Elkjær* (S. Felding eller Timring), *Guldager* (ved Varde), *Haderslev*, *Hylldal* (Møborg), *Koggersbøl* (måske Kogsbøl, Emmerlev sogn, Sønderjylland) og *Vejrums* (ved Struer). En del af disse navne kendes også fra andre steder i Jylland, men det skal nok være fra Vestjylland, de er indvandret hertil.

Salling er repræsenteret med navnet *Hvidbjerg*, der ganske vist er navn på to byer i Ty og en på Mors, men da den mand, der bærer navnet, også kaldes Sallingbo, må han vel høre hjemme i Salling.

Nogle navne er det ikke lykkedes at stadfæste endnu. Måske er nogle af dem gamle stednavne fra Ty, der ligesom Trab, Frøkjær og Vadskjær har levet videre som personnavne i århundreder efter, at de var glemt som stednavne. Det drejer sig om følgende navne: *Blybjerg*, *Grødborg*, *Kvejborg*, *Molsgård*, *Notlev*, *Skatland* (måske det samme som Skotland, se nedenfor), *Tulshøj* og *Varmbak*.

Til bebyggelsesnavnene hører nærmest nogle få landsdelsnavne, nemlig *Hanherred* og *Mors*, der begge findes een gang (Johan Skjoldborg stammer fra "hr. Mors") og et par noget tvivlsomme, *Meklenborg* og *Skotland*, der måske er tænkt som vittigheder. Nær dem står indbyggernavnene: *Aggerbo*, *Harbo*, *Himmelbo* (!), *Morsing*, *Sallingbo*, *Vendelbo* og *Svenske* samt det fremmede *Preetzmann*, 25 personer (2 %) bar et af disse tilnavne, hvoraf Harbo kræver en nærmere forklaring. Navnet betyder "fra Harsyssel" (egnen syd for Nisum bredning), men det findes i Ty især i Hillerslev herred, hvor en gren af adelsslægten Harbou levede i 1600'erne (på Nebel). Måske er der en forbindelse fra det adelige navn til bondenavnet Harbo. Preetzmann betyder sikkert "fra Preetz" (en by i Holsten). Den første bærer af dette navn her på egnen er vistnok kommet hertil med Erik Zacharias v. Kahlen til Vesløsgård, senere til Todbøl.

En større gruppe navne, som også står stednavnene nær, kan man kalde

kulturnavne,

nemlig *Led*, *Veje*, *Gade*, *Toft*, *Dige*, *Kiil* (= Kile), *Hus*, *Mølle*, *Kirk*, *Præstegård* og *Degnebol*. Disse navne er fundet 65 gange og udgør 5,2 % af navnemassen.

Omtrent lige så mange personer (66 eller 5,2 %) bar de ubestemte

naturnavne

Bak, *Høj*, *Høje*, *Klit*, *Hole* (= hul), *Dal*, *Dale*, *Bæk*, *Kjær*, *Sø*, *Hav* og *Hede*.

Fra dem er der ikke langt til to navne på verdenshjørner, *Nør* og *Vester*. Hvis der boede to Niels Jensen'er i en by, kunne man nok tænke sig, at folk kunne finde på at kalde den ene Niels Vester og den anden Niels Øster, men medens Nør og Vester er ret udbredte navne også i naboherrederne, finder man ikke en eneste, der hedder Sønder og Øster. De findes derimod på Mors, hvor de derfor sikkert hører hjemme.

Alle de ovenfor omtalte tilnavne har det til fælles, at de fortæller os om deres bæreres hjemsted. De udgør tilsammen 72,7 % af tilnavnene. Andre almindelige tilnavne (12,6 %) er

erhvervsnavne.

Langt de vigtigste erhverv var landbruget, men det har ikke sat sig spor i tilnavnestoffet, velsagtens fordi det at dyrke jord, lidt eller meget, var noget, praktisk talt alle gav sig af med. Det var det normale erhverv, og det normale giver sig ikke udslag i tilnavne, kun det, der på en eller anden måde giver særpræg. Man kan f.eks. kalde en

mand Blinde Hans, men ingen ville finde på at kalde nogen Seende Hans, heller ikke i modsætning til den første.

Der er ganske vist nogle få mennesker, der kaldes *Bonde*. De nævnes i Skjoldborg kirkebog fra 1641 og til 1718, da den sidste af dem døde, over 80 år gammel. De står i forbindelse med Bundgård (egentlig: Bondegård), en gård på 20 td. hartkorn, der svarede leding. Man tør vel ikke gå så vidt som at kalde den byens gamle høvdingesæde, men man tør nok gætte på, at dens beboere oprindelig har haft en eller anden vigtig stilling i byen, og at "bonde" dengang ikke blot betød jordbruger. Laurits Svendsen, som døde i Bundgård 1659, 71 år gammel, var en af herredets otte sandemænd, udnævnt af kongen på livstid, og han kaldes derfor også med tilnavnet *Sandemand*. Dette navn, som også blev båret af en anden Skjoldborgbonde, er egentlig heller ikke noget erhvervsnavn, men et embedsnavn. Det er omtalt her, fordi det naturligt hører sammen med et par andre navne, som både kan være embeds- og erhvervsnavne, nemlig *Foged* og *Skriver*. Disse navne kan fra først af være knyttet til folk, der var kongelige retsfunktionærer ligesom sandemændene: herredsfogeder, kongelige delefogeder og herredsskrivere, men også til herregårdenes ride- og ladefogeder og til herregårdsskriveme. Begge navne blev slægtsnavne, der endnu er i brug på egnen. En enkelt gang finder man en *Lægdsmand* og en *Bromand*, der også var ansat af det offentlige. Bromanden skulle opkræve en broafgift ved en af de "med stor bekostning" (!) byggede landevejsbroer.

Der savnes heller ikke en *Vægter*, men det er vel tvivlsomt, at der har været vægtere i landsbyerne, så han stammer vel fra en by.

I landsbyerne var der derimod ofte ansat skolemestre, også før skoleloven af 1739. Et skolehus omtales i Skjoldborg kirkebog allerede 1662, og 1658 døde i Skjoldborg Palli Poulsen, dansk skolemester i Skjoldborg sogn, 61 år. Det er derfor ikke underligt, at man også træffer *Skolemester* som tilnavn. En lidt fornemmere person var degnen; han omtales ofte med titelen seigneur og med et "rigtigt" efternavn, derimod sjældent med tilnavnet *Degn*. Det skete 1689 i Skjoldborg, da "Mikkel Degn", blev gift med Mette Støvring. Ved sit andet giftermål 1695 kaldes han Mikkel Lauritsen Degn. Det er straks lidt finere, og da han døde 1740, er han nået til at blive kaldt med et rigtigt efternavn: Mikkel Lauritsen Hundborg.

Herregårdenes "betjentere" har også båret erhvervstilnavne, og to af disse er endnu ret almindelige som slægtsnavne, nemlig *Kusk* og *Bojer* (budfoged). De findes især i Hundborg og Nørhå, hvor herregårdene Ulstrup, Råstrup, Faddersbøl og Nørhågård lå. Som tilnavn findes også *Ladefoged*, men det blev her aldrig slægtsnavn. Et par slægter (måske af samme rod) bærer navnet *Skytte*, men der er ikke fundet nogen forbindelse mellem dem og nogen herregård. De hører tværtimod hjemme på krongodset, og synes at være noget fornemmere end almindelige bondeslægter.

En af dem boede på Nordentoft, en anden i Søndergård i Tilsted, hvis beboere gerne var sandemænd.

Til herregårdenes personale hørte derimod nok de havekyndige folk, der bar tilnavnet *Gartner* (en enkelt

gang latiniseret til *Hortulanus*) *Poder* og *Podemester*. Noget havebrug må der altså have været i Ty den gang.

Navne på menige militære stillinger er ikke sjældne som tilnavne. Man finder: *Dragon*, *Grenader*, *Musketer*, *Soldat*, *Trommeslårer*, *Tambour* og *Rytter*, de to sidste navne også som slægtsnavne. I Hundborg og Sjørrind boede sergenter, men ingen af dem kaldes med tilnavnet *Sergeant*. Det gør derimod Else *Skiersant* i Skjoldborg (død 1683). Skamfå den, som tænker ilde derved.

De erhvervsnavne, der nu er omtalt, stammer alle fra faste stillinger. Mere almindelige var dog navne fra frie erhverv, især håndværkernavne, og af dem var igen *Smed* det dominerende, idet det findes som tilnavn 51 gange. Det hænger ikke alene sammen med, at smeden var den mest benyttede håndværker i landsbysamfundet - ofte den eneste -, men også med, at navnet var udbredt som slægtsnavn. Det var også navnet *Møller*, som var ret almindeligt (fundet 27 gange), skønt der kun var få møller i de ti sogne. Næst efter dem kom *Skrædder* og underligt nok *Bødker* (begge 13 gange), to navne, der stod i et vist modsætningsforhold til hinanden, idet Bødker her i herredet oftest er fundet som slægtsnavn (også kvinder kaldes Bødker), *Skrædder* derimod, så vidt det kan ses, kun som personligt tilnavn. (I Nors i Hillerslev herred var *Skrædder* tilnavn i en gårdmandsslægt).

Skomager kaldes 8 personer, *Maler* 6, alle i Skjoldborg (vist slægtsnavn), *Tømmermand* kun 4. 3 mænd bærer tilnavnet *Urmager*, og mellem dem er endda ikke de mest berømte af dette ædle fag, f.eks. hverken Jens Villadsen Bundgård (se årbog 1952) eller Christen Andersen Hede (se årbog 1954). Her kan det igen ses, at når en mand tilhørte de højere sociale lag, kaldtes han ikke med sit erhvervsnavn.

2 gange forekommer navnene *Tækker*, *Væver*, *Feldbereder* og *Skemand* (vel Hornske-mager), og endelig er der en del, der kun er fundet som tilnavn een eneste gang imellem de 150 års kirkebogstilførsler for ti sogne. Det må nærmest være tilfældigt, at de i det hele taget er kommet med. *Murmester* er et af dem, og det er ikke saa underligt, som det ved første øjekast ser ud til. Næsten alle bygninger på landet var dengang bindingsværkshuse, som man ikke behøvede en murer til at bygge eller reparere. Først da skorstenene kom i brug, fik man brug for ham. Det var ellers kun ved kirker og herregårde, en landsbymurer kunne få arbejde, og det var sikkert mest reparationer, han udførte. Endnu et navn underer man sig over at finde mellem de sjældneste, nemlig *Fisker*. Herredet ligger jo mellem fjord og hav, og desuden var der alle søerne, hvoraf Årsø (Sjørrind sø), Sperrind sø og Nørhå sø var gode fiskevande. Men sagen er, at kun ved havsiden blev der drevet erhvervsfiskeri. Der var alle beboerne fiskere, og navnet *Fisker* var altså ubrugeligt som særligt kendetegn for en mand. Resten af de sjældneste navne tilhører sjældne erhverv: *Stampemøller*, *Badskær*, *Skjærer*, *Vandkikker* (!), *Rørmand*, *Grydemand* og *Grydekone*. Navnet *Plovmand* (*Plougmann*), der også forekommer en enkelt gang, stammer fra Sønderhå, hvor det hører sammen med Plovmandsgården på samme måde som Bondenavnet i Skjoldborg hører sammen med Bundgård. Det var på den tid et slægtsnavn.

Snedkererhvervet er ikke repræsenteret mellem tilnavnene, skønt der var snedkere i herredet. Det skyldes måske, at snedkere blev betragtet som kunstnere, hvad de

faktisk også tit var. Når snedkeren Anders Baun i Thisted omtales i Nors kirkebog 1750 som ”snedker, maler, kunne skildre noget, var urmager, - - skaffen til alle wirtskaber, en agtet, æret og elsket mand -” med tilføjelse i marginen ”kunstneren Anders Baun”, forstår man, at han ikke kunne kaldes slet og ret Anders Snedker.

I det hele taget kan de ovennævnte erhvervsnavne ikke give noget fuldstændigt billede af, hvilke erhverv der blev udøvet, og hvor stor udbredelse de havde. Det er jo her kun tilnavne, ikke stillinger, der er optalt. Det kunne være interessant til sammenligning også at foretage en sammentælling af stillingerne, men desværre er det meget sjældent, folks stilling er angivet i kirkebøgerne fra 1700'erne. Er det et udslag af demokrati?

En stor gruppe, 147 personer eller 11,7 % af dem, der havde tilnavne, bar

gamle slægtsnavne,

der ikke mere var udtryk for en personlig tilknytning mellem personer og det, som navnet egentlig betød. Et sådant navn fortalte blot, at en person hørte til en bestemt slægt. Mange af disse navne findes allerede i 1600'erne spredt over hele Ty, og det lader sig sjældent gøre at finde et fælles udspring for slægter med samme navn.

Slægten *Tonn* kan dog føres tilbage til en enkelt mand, Torsten Torkildsen i Skovsted, hvis fremmede navn tyder på, at han er indvandret. En tradition i slægten fortæller da også, at den stammer fra en nordmand, og da der nu findes en norsk slægt *Tonn*, er det sandsynligt, at traditionen er rigtig.

Også andre slægter kender fortællinger om deres oprindelse. En gammel mand af slægten *Guld* havde hørt, at den stammede fra Frankrig, hvor der skulle være et land, der hed *Guldland*. Navnet er dog gammelt på egnen. I Thisted viedes 1670 Dorte Tomasdatter *Guld*, og i Sjørrind har Niels Christensen Guul 1711 et barn i kirke. Fra denne Niels Christensen stammer *Guld*-slægten i Sjørrind. En tradition i slægten *Yde* fortæller, at også denne slægt er af fransk oprindelse. Det siges, at stamfaderen fik navnet *Yde*, fordi han var født *ude* af en zigeunerkvinde. Men også dette navn er gammelt i Ty. 1652, 21. december begravedes ifølge Thisted kirkebog Poul Andersen *Yde*. 1653 havde Peder Isaachsen *Yde* barn i kirke i Tilsted. 1654 døde Niels Poulsen *Yde* i Bundgård i Skjoldborg, 66 år, og 1661 døde Christen Jensen *Yde* i Stagstrup.

De mest almindelige af disse slægtsnavne synes at være *Fink*, som er fundet 20 gange i Hundborg, Jannerup og Nørhå, *Frost* (17 gange) i Tilsted, Hundborg, Skjoldborg og Sjørrind, *Munk* (15 gange) i Hundborg (Vorupør), Jannerup, Sjørrind, Tvorup og Tilsted, *Konge* (13 gange) i Sjørrind, Vang, Hundborg og Nørhå, og *Bang* (8 Gange), som stammer fra Bangsgård i Sjørrind. Det er sikkert gamle tylandske navne, da de er så udbredte. I hvert Fald *Fink*, *Frost* og *Munk* findes også i naboherrederne, og de er alle i brug endnu.

De øvrige navne, hvoraf intet er fundet mere end 5 gange, er: *Boj*, *Brandi*, *Find*, *Gris* (måske af slægten *Gris* fra Slette), *Guldhammer* (vist fra Han herred), *Gude*, *Horn*, *Hvass* (fra Nors), *Juul* (måske fra Hansted), *Kok*, *Krabbe*, *Lærke*, *Mørk*, *Myg*, *Odder* (vist forkortelse for

Oddershede), *Prier, Post, Rask, Rod, Rynke, Skade, Top, Vinter og Worm*.

Af og til finder man også

fadernavne som slægtsnavne.

I Thisted havde man omkring 1700 en velstående amtsforvalter, som også var herremand, idet han bl.a. ejede Ullerup på Mors. Han bar hele sit liv det jævne navn *Jens Hansen*, skønt fornemme folk på den tid ellers gerne kaldte sig med karakteristiske tilnavne, der kunne anvendes som slægtsnavne. Det var nemlig tidens skik, at man i de højere borgerlige kredse brugte slægtsnavne, således som adelen længe havde gjort det, og enhver, der var kommet nogenlunde højt på strå, måtte følge moden.

Jens Hansen gjorde det altså ikke, men hans børn fulgte dog så vidt med tiden, at de og siden deres slægt brugte Hansen som slægtsnavn.

Også mellem bønderne i Hundborg herred træffer man nogle fadernavne som slægtsnavn, nemlig:

Tuesen, Friendsen, Brixen, Eskesen, Mouritsen, Bolesen, Henriksen, Balsen (Bertelsen), *Knudsen, Ovesen* og *Svendsen*.

Det er dog sikkert ikke Hansen-slægtens eksempel, der har smittet. Bønderne valgte dengang ikke som fornemme folk deres eget tilnavn. De hed det, deres bysbørn fandt på at kalde dem. Grunden til, at disse sen-navne kunne gå i arv til efterkommerne, er da nærmest deres sjældenhed. De fire første er dannet af fornavne, som ikke har været i brug som døbenavne i herredet så langt tilbage, som kirkebøgerne går. Bole og Henrik er hver kun fundet som døbenavn for een dreng i herredet fra 1700-1750, mens Mourits, Svend og Ove er fundet to gange. Da der i denne tid i herredet er født over 1300 drenge, kan man nok kalde disse navne meget sjældne. Navnet *Mouritsen* (udtalt Mousten) var så sejlilivet, at det indtil vore dage blev brugt mundtligt som tilnavn for medlemmer af slægten, skønt de officielt hed noget andet. Endnu mere livskraftig er *Balsen*, der er opstået af Bertelsen, idet udtalen har udviklet sig fra Batelsen gennem Baltsen til Balsen. Både Baltsen og Balsen bruges nemlig endnu, også om folk, der officielt hedder f.eks. Jensen. Bertel var ellers noget almindeligere som fornavn end Mourits, men der var dog ikke mere end 11 af de ca. 1300 drenge, der hed sådan. Det er tænkeligt, at det forkortede efternavn Balsens iørefaldende form har været medvirkende til, at dette navn "hænger ved" Bertel-efterkommere som slægtsnavn.

Knudsen forekommer et par gange som slægtsnavn. Det tilsvarende fornavn Knud var også ret sjældent. Fra 1700-1750 fik kun 10 i herredet dette navn. Flere andre navne var imidlertid sjældnere, og man kunne vente også at træffe deres sen-form som slægtsnavn. Når man ikke gør det, kan det være tilfældigt. Det er endnu almindeligt

her i Ty, at folk kaldes med et andet efternavn end det, de nævnes med i kirkebøger og folkeregistre, og disse uofficielle efternavne, "kaldeefternavne" er tit "kaldeslægtsnavne", som en slægt på trods af alle navnelove og -forordninger har båret i over hundrede år. Mellem dem træffer man også sen-navne som f.eks. Jespersen, Justesen (Justen), Klemmensen (Klemmesen) og Edvardsen (Ævesen).

Disse navne er netop dannet af sjældne fornavne, og det kan tænkes, at de også har været i brug som kaldeslægtsnavne før 1800. De står blot ikke i kirkebøgerne, og grunden kan være den, at fadernavne i det hele taget som slægtsnavne var - og er - meningsløse. Dette synes præsterne at have følt, for man ser ofte, at et sådant slægtsnavn på -sen er rettet til det rigtige fadernavn, eller at det rigtige navn er tilføjet. F.eks. kaldes i Stagstrup kirkebog 1798 en fader Niels Ellesen, men det tilføjet: "hans rette navn er ellers Niels Jensen". Tit ser man også, at en mand, der i almindelighed er anført med sit fadernavn, en enkelt gang kaldes med et sen-slægtsnavn, således f.eks. i Vang, hvor en mand ved sin vielse 1803 og siden 5 gange ved barnedåb kaldes Jesper Christensen, men 1808 ved en barnedåb Jesper Henriksen.

Dette kunne tyde på, at man så vidt muligt har undgået at indføre disse "forkerte fadernavne" i kirkebøgerne, og at de, der er fundet, er kommet med nærmest af vanvare.

Senere blev det anderledes. 1828 blev det bestemt, at alle børn skulle have et efternavn, når de blev døbt, og dette navn blev i mange tilfælde deres fadernavn, selv om faderen bar et rigtigt efternavn. 1856 kom der ordre om, at børn ved dåben skulle nævnes med deres faders efternavn, og hvis dette nu var et fadernavn, blev deres slægtsnavn et uægte fademavn. Der var mange, der var utilfreds med denne afgørelse. Man fandt det meningsløst, at en mand skulle hedde Jensen, når hans fader ikke hed Jens, og endnu værre var det, at også hans søstre kom til at hedde Jensen. Men bestemmelsen blev gennemført, og derfor har vi saa mange sen-navne nu.

På grund af disse bestemmelser, eller rettere paa grund af, at de blev gennemført på en uheldig måde, kom desværre mange slægter, der havde båret smukke gamle slægtsnavne, til at hedde Christensen eller Pedersen. Efter navneforandringsloven 1904 fik mange af dem igen de gamle navne, som de stadig var blevet kaldt med, men endnu er der en del, som ikke har benyttet sig af denne adgang til at få deres slægts gode gamle navn tilbage. I nogle tilfælde er det gået i glemme, men når folk ved at søge oplysninger om deres forfædre bliver bekendt med slægtens gamle efternavne, sker det tit, at de ønsker at bære et af dem, for, som det da gerne siges, "*det er en skam, at de navne skal dø ud*". Og det er det netop.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1955, side 380-403)